

İHSAN OKTAY ANAR'IN AMAT'INDAKİ GERÇEKLİK ARAYIŞLARI

Yıldız Dirmit

ydirmit@gmail.com

Başkent Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü

Edebiyat köken olarak her ne kadar edepten gelse de, edebiyatın makbul olanı edebî sınırlarını aşabilen olmuştur. Edep toplum töresine uygun davranmak demek(miş) (Türk Dil Kurumu, 2012). Böyle bir durumda edebiyattan beklenen de okuyucunun toplum töresine uygun davranmasını sağlamak. Aksi taktirde edebiyat hep hor görülmüş ve dışlanmış. Platon'dan beri bu durum hep böyle süregelmiştir. Platon'un devletinde edebiyata yer verilmesinin sebebi de edebiyatın isminin aksine edepsizliğe meylidir.

Günümüz Türk edebiyatının en önemli isimlerinden olan İhsan Oktay Anar 2000'lerden beri gittikçe artan bir okuyucu kitlesine sahip. İlk romanı *Puslu Kitalar Atlası*'nı 1995'te yayımlayan romancı sonrasında sırasıyla *Kitab-ül Hiyel* (1996), *Efrasiyab'ın Hikayeleri* (1998), *Amat* (2005) ve *Suskunlar'ı* (2007) yayımlamıştır. Romanlarını "gerçek nedir?" sorusu üzerine kurgulayan Anar'ın ana karakterleri de görünenin ötesindeki gerçekliği yakalamak ister. Bu arayış, *Amat*'ta ana karakter Süleyman Reis'in gerçekliğinin peşinde koşarken geçirdiği değişimle şekillenir.

Süleyman Reis, ölümsüzlüğü aramak için çıktığı deniz yolculuğunun sonunda edindiği gerçekliğin bilgisiyle değişir ve hayatta önemli olanın anlamlı bir yaşam sürmek olduğuna karar verir. Roman 17. yüzyıl İstanbul'unda başlar. Boğazdan ayrılmak üzere olan *Amat* isimli kalyonun sakinleri endişelidirler: "Sabah ezanı okunduktan sonra palamarı alırsak pazartesi değil, Allah korusun, salı günü yelken açmış oluruz" (s. 19). Salı günü inançlarına göre uğursuzdur. "Çünkü salı kan günüdür. Adem Peygamber'in oğlu Kabil, öz kardeşini bir salı günü öldürmüştü. Ayrıca, Havva Anamız yine salı günü adet gördü" (s. 20).

Salı günü işe başlamanın lanetleyici bir gücü olduğuna dair inançları, kalyonun hazırlıklarını pazartesi bitiremeyip yola çıktıklarında salı gününe geçmiş olmalarından dolayı yolculuk boyunca denizcileri rahatsız edecektir. Nuh'un gemisi mitinin tam tersi bir okumasını sunan *Amat*, böylece asıl mitteki kutsanan insanların aksine salı günü yola çıkarak lanetlenen denizcileri barındırır. Kaptan Diyavol'un emrinde gerçekleştirilen yolculuğa katılanların geçmişleri karanlıktır. Romanın ilerleyen sayfalarında hepsinin günahları yüzlerine vurulur. Diyavol Yunanca "diabolos" kelimesinden türetilen bir isim olup "şeytani" anlamıyla ilişkilidir. Denizciler de bu şeytani gücün emrindedirler.

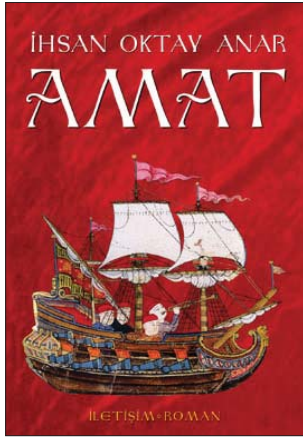
Kalyondakiler aslında Diyavol Paşa'nın kimliğinin farkındadırlar. Nitekim, kalyonun celladı kaygusuz denen bir otu içtikten sonraki sanrısında kalyonun altına doğru açılan yedi katmanlı bir cehenneme gezintiyeye çıkar ve en alt katta "sonsuz kadar azap çekecek" olan bir kişiyi görür (s. 53). "Kızıl küppeli, kara çakşırlı, kızıl Cezayir fesi üzerine kara destar sarmış seyrek bıyıklı, orda ısırap çekmekten her nedense mutlu olduğu için kırmızı gözbebekleri ışı ışı parlayan ..." kişi kaptandan başkası değildir (s. 54). Nuh'un tufandan inananları korumak üzere yaptığı

geminin tersine günahkarları taşıyan bir kalyonun kaptanı elbette ki şeytani bir güç olacaktır.

Kalyonun yapımında kullanılmak üzere Navarin'de bir denizci mezarlığından kesilen 247 ağaç tam da *Amat*'la denize açılan günahkarların sayısına eşittir. Açık sularda kalyonun tahtaları gıcırdadıkça kalyondakilerin sessizliklerini korudukları günahlarını tek tek dile getirmektedir sanki. Romandaki söylenceye göre Navarin'de bir sahile vuran 247 denizcinin cesetleri bir mezarlığa gömülmüştür. Gömüldükleri mezarlıkta üç ay gibi kısa bir sürede bitip büyüyen meşe ağaçlarından Diyavol Paşa'nın emrindeki Nuh Usta bir kalyon yapmıştır. Denize açılan mürettebatın ölen birileri olursa cesedinin denizin dibini boylaması beklenirken *Amat*'ta hayatını kaybedenlerin cesetlerine bir meşe palamudu eklenerek ambarda tutulması sanki Navarin'deki mezarlıkta yatan denizcilerin geçmişlerine ve kalyondakilerin de geleceğine ışık tutmaktadır. Kalyonun, yolculuğun sonuna doğru Navarin'e doğru yönelmesi de bu öngörüğü doğrulamaktadır. Mürettebat tehlikelerle dolu denizde bir şekilde kıyıya vuracak, bir mezarlığa topluca gömülecek, mezarlardan filizlenen meşe ağaçlarından yapılacak olan kalyona yeniden binecekler ve sonsuz döngüde hep aynı olayları yaşayacaklardır. Romanda bu sonsuz döngüyü destekleyen tek detay mezarlıkta biten meşe ağaçları değildir. Ayrıca, *Amat*'ın denize açılış amacı da sonsuz döngünün bir parçası gibidir.

Amat'ın amacı Akdeniz'de seyreden gönderine siyah bir bayrak çekmiş, iki tane Osmanlı firkateynini batırması bir kalyonu bulup ele geçirmektir. Kitabın sonlarına doğru Diyavol'un göndere kara bir bayrak astırması üzerine karşılaştıkları iki Osmanlı firkateyni *Amat*'a saldırır ve sonuçta *Amat* galip gelip her ikisini de batırır. Bu durum kalyondakilerin dikkatinden kaçmaz: "Garip şeyler oluyor bu gemide," ... "Amat'a verilen görevin, iki firkateyni batırana kara sancaklı savaş gemisini mahvetmek olduğunu duymuştum. Karşımıza, hem de bizim taraftan iki firkateyn çıktı. Biz de onları batırdık. Üstelik grandî direğimizde kara sancak dalgalanıyordu. Firkateynler bu gemi tarafından haftalar önce batırılmıştı. Oysa biz aynı şeyi daha birkaç gün önce yaptık. Yahu aynı olay hiç iki kez vaki olur mu? Batan iki firkateyn için bizimkine benzer bir kalyon gönderilirse hiç şaşmam" (s. 203).

Metaforlarla dolu denize açılan kalyonun arayışları, bir bakıma son ile başlangıcı birleştirerek başlangıcı ve sonu olan sebep-sonuç ilişkileri içinde ilerleyen çizgisel zaman algısını terkedip döngüsel bir zaman algısını benimsemiştir. *Amat*'ın ele geçirdiği bir şalopadan denizcilere bulaşan vebanın üzerine Nuh Usta'nın denizcilere içinde meşe palamudu olan birer muska vermesi de oldukça manidardır. Hastalıktan korunmak isteyen denizciler meşe palamudunun özelliğinin sadece hastalıktan korumakla sınırlı kaldığı düşüncesinde değildiler: "Ama, duyduğuma göre sadece vebadan kurtarakla kalmıyor, sonsuz hayat bile veriyormuş" (s. 203). Denizcilerin vakıf oldukları bu gerçekliğin bilgisi meşe palamudunun özünde saklıdır.



Amat (İhsan Oktay Anar, 2005)

Meşe palamudu aracılığıyla aslında Diyalol'un hissettirdiği sonsuz zaman algısı Nietzsche'nin bengi dönüşüdür. Nietzsche'nin *Şen Bilim* adlı eserinde yer verdiği şekliyle bengi dönüş, Amat'taki zaman algısını ve insanlık durumunu en güzel şekilde ifade eder:

"Eğer bir şeytan gece gündüz seni izlese, en gizli düşüncelerine girip şöyle derse ne olurdu: Yaşamakta olduğun ve yaşamış olduğun bu yaşamı bir kez daha ve sayısız kez yaşamak zorundasın. Yeni bir şeyle karşılaşmayacaksın, tersine her şey aynı olacak!" (akt. "bengi dönüş," Vikipedi).

Diyalol, tıpkı Nietzsche'nin şeytanı gibi, sürekli olarak gemicilere hissettirdiği ve her seferinde garipenmesine rağmen gemiciler tarafından kucaklanan bu durumu, bengi dönüşü açığa çıkarmaktadır.

Nesnelliğin ve sebep sonuç ilişkilerinin kırıldığı bengi dönüş çerçevesinde gelişen düşünceler toplum töresine aykırıdır. Toplumda içine doğduğumuz ideolojik yapı bizi başlangıcı ve sonu olan, gelişimci bir tarihselliğe itmektedir. Böylesi bir anlayışta belirli bir sona doğru ilerlediğini zanneden insana belirli bir amaç verilmesi de mümkündür. Nihai hedefi bu sona vardığında toplum töresi tarafından belirlenen amaçlara ulaşmak olan insana ahlaki sorumluluklar yüklemek kolaydır. Psikolojik olarak zaten birey kendi isteğiyle bu sorumluluklara katılımcı olmak isteyecektir. Ancak, Amat'taki gibi sonsuz döngüdeki bir kalyonun yolcuları şeytanın kendilerine fısıldadığı gerçekliğin farklı bir görünüşünde, sonlu bir ideolojiden uzaklaşıp topluma tehdit oluşturacak bir unsura dönüşecektir. Edebi yazında ortaya çıkan bu tür tehditler hoş karşılanmaz ve Platon'un devletinde de olduğu gibi, edebiyat, ideal devlet anlayışında kendisine yer bulamaz.

İhsan Oktay Anar'ın romanını bitiriş tarzı okuyucuyu bir ikileme bırakır. Toplumsal ideolojinin sözünü yitirdiği yeri, Amat'ı, Süleyman Reis aracılığıyla atanın sözü ele geçirir. Süleyman Reis, sonsuzluk arayışında yolculuk boyunca edindiği deneyimler ve Kaptan Diyalol'un kamasındaki kitaplardan öğrendiği kadarıyla sonsuzluğun

bilgisini edinir. Ancak, ilginç olan şey şudur ki bu bilgiyi reddeder. Okuduğu kitaplardan birinde çözdüğü şifre "ruhunu Diabolos'a sat" olur (s. 210). O ise, bunu reddeder. Romanın sonunda Amat'ın kelime anlamı açıklanır. Amat ya da İbranice'deki haliyle "Emet" sözcüğü "gerçek" anlamına gelmektedir. İlk harfi silindiği takdirde "mat" ya da "met" olan sözcükse "ölüm"ü ifade eder. Amat'taki gerçekliğin bilgisi hayatın sonsuz bir döngüden ibaret olduğu veya Süleyman Reis'in anladığı şekliyle sonsuzluğun ancak ruhunu şeytana satarak mümkün olduğudur. Toplumsal ahlakın kalyondaki polisliğini yapan Süleyman Reis'in gerçekliği bu şekilde yorumlaması kaçınılmazdır. O da, kalyonun üzerinde yazan Amat isminin ilk harfini siler ve böylece imi oluşturan imleyeni değiştirerek onun işaret ettiği imleneni de değiştirir.

"... Diyalol'un, baş düşmanı olan Süleyman adında biri, geminin kış tarafından çekilen bir şalopaya ırmık halatına tutunarak inmış, şalopanın pruva tarafındaki küpeşte topunu, geminin kış aynasında bulunan isminin 'A' harfine nişan alarak ateşlemiş, böylece 'AMAT,' 'MAT' haline gelmişti. Tımarhanede yazdıklarına bakılırsa Rıza Çelebi işte o anda, sanki tüfenklerden atılan kurşunlarmış gibi gemideki bütün çivilerin ve kavilaların yerlerinden fırlayıverdiklerini, kaplamaların ve postaların dağıldığını, kısıcak bir zaman içinde koskoca kalyondan eser kalmadığını ve lanetli mürettebatın huzurlu bir ölüme kavuştuğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti" (s. 230).

Gerçekliğin, değişik söylemlerdeki mitlere gönderme yaparak arandığı Amat'ta Süleyman Reis'in yakaladığı kökeni olmayan gerçeklik iminin sadece bir simülasyonu olsa da romandaki olay akışına bir son olarak sunulduğu Süleyman Reis'in yakaladığı gerçekliğin tüm diğer simülasyonlar arasında son sözü söyleyen konumuna yükseltir. Toplum töresiyle daha yakından ilintili bu son simülasyonla roman okuyucuya iki farklı gerçeklik sunar. İlki Diyalol tarafından temsil edilen toplum töresine aykırı, bengi dönüşel bir gerçeklik, ikincisiyse toplum töresiyle bir ilerleyen ahlaki bir gerçeklik anlayışıdır.

Amat'ta yaşanan olay örgüsünün Süleyman Reis'in kalyonun yok olmasına sebep olacak davranışıyla -Amat'ın ilk harfini silmesiyle- son bulması romanda konu edilen birbiriyle çakışan iki gerçeklikten hangisinin tercih edildiği hakkında ipucu verir. Her ne kadar Platon'un karşı çıktığı, ideal devletinde yer vermediği bir edebiyatın varlığı İhsan Oktay Anar'ın romanında hissedilse de böylesi bir edebiyatın sunduğu gerçeklik Süleyman Reis tarafından yok edilmiştir. Bir başka deyişle Platoncu bir bakış açısıyla Süleyman Reis geminin varlığını ideal devlet anlayışından silmiştir.

Kaynaklar

- Anar, İ. O. (2005). *Amat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
 Vikipedi. (22 Temmuz 2004). *Bengi dönüş*. 12 Ocak 2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Bengi_dönüş
 Türk Dil Kurumu. *Büyük Türkçe sözlük*. 12 Ocak 2012, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>